

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу
Кравченко Катерини Олександрівни
**«Суспільно-географічні особливості формування та розвитку системи
розселення Харківської області»,**

подану на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук
за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія

1. Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок з планами та напрямками науково-дослідних робіт наукових установ і організацій, державними та галузевими науковими програмами.

Одним із пріоритетів ефективного просторового розвитку країни є оптимізація системи розселення. Вирішення цього завдання знаходиться у площині суспільної географії. Негативні наслідки розселенських і міграційних процесів в Україні почали проявлятися ще з 70-х років 20 ст. Насамперед, вони стосуються надмірної концентрації населення у великих містах, стрімкого скорочення сільського населення, обезлюднення сільських територій. В цьому відношенні виконане Кравченко К.О. дисертаційне дослідження суспільно-географічних особливостей системи розселення Харківської області є актуальним і своєчасним.

Окремі регіони України, до яких відноситься і Харківська область, характеризуються вираженою моноцентричною моделлю просторової організації системи розселення. Це зумовлює гіпертрофованість розвитку центру та занепад периферійних територій, певною мірою стримує еволюційний розвиток регіону. Тому дослідження суспільно-географічних особливостей формування та розвитку системи розселення Харківської області з метою розробки рекомендацій для переходу до поліцентричної моделі просторового розвитку, безсумнівно, становить значний не лише науковий, але й практичний інтерес.

Дисертаційна робота Кравченко К. О. пов'язана з напрямками наукових досліджень кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, зокрема з науковими-дослідними темами: «Розробка методів просторового аналізу та прогнозу демографічного процесу й системи розселення регіону з метою

оптимізації (на прикладі Харківської області)» (номер державної реєстрації 0116U000936), «Територіальне планування Харківської області на основі геодемографічного потенціалу» (номер державної реєстрації 0116U000964), «Суспільно-географічне обґрунтування формування об'єднаних територіальних громад у Первомайському районі Харківської області» (номер державної реєстрації 0117U004935).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна.

Наукові положення та висновки представлені у дисертації К.О. Кравченко є достовірними, науково обґрунтованими і підтвердженими практичними впровадженнями, про що є відповідні довідки.

Отримані здобувачкою висновки дисертаційної роботи характеризуються достатньо високим рівнем обґрунтованості на основі опрацювання 194 джерел наукових і методичних праць та застосування сукупності ефективних загальнонаукових та конкретно-наукових методів дослідження регіональної системи розселення, зокрема аналізу і синтезу, порівняльно-географічного, графічного, картографічного, методу SWOT-аналізу, центрографічного методу, методу ІФВ-моделювання, ГІС-аналізу, методу оціночно-прогностичного моделювання.

Наукові положення, що виносяться на захист, аргументовані аналізом достатньо широкої інформаційної бази, зокрема, систематизованих та оброблених автором статистичних даних Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Харківській області, Харківської обласної державної адміністрації, районних державних адміністрацій, сільських, селищних і міських рад, результатів власних розрахунків автора.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження Кравченко К.О. полягає в тому, що:

- обґрунтовано систему розселення як функціональну складову регіональної соціогеосистеми (п. 1.2, с. 60, с. 66-67);

- сформульовано методику суспільно-географічного дослідження регіональних систем розселення шляхом поєднання традиційних підходів, загальнонаукових, конкретнонаукових, спеціальних та оригінальних методів суспільно-географічного дослідження (п. 1.4, с. 86, п. 3.1, с. 142-145; п. 3.2, с. 162-167; п. 3.3, с. 174-176; п. 3.5, с. 181-183);
- удосконалено періодизацію формування та розвитку системи розселення Харківської області з обґрунтуванням ключових аспектів трансформації системи розселення (п. 2.3, с. 101-121);
- виконано моделювання процесу формування та розвитку системи розселення Харківської області, в результаті якого встановлено її просторові особливості та часові тенденції (п. 3.1, с. 139-144; п. 3.2, с. 162-170, с. 174-176);
- розроблено прогноз розвитку системи розселення Харківської області із обґрунтуванням перспективних «точок росту» з точки зору переходу до поліцентричної моделі просторового розвитку (п. 3.6, с. 189-191).

3. Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання.

Отримані результати дисертаційного дослідження Кравченко К. О. мають теоретичне та практичне значення. Наукове значення виконаного дисертаційного дослідження полягає в удосконаленні теоретичних положень та методичних підходів суспільної географії щодо дослідження регіональних систем розселення. Практичне значення роботи полягає у виявленні суспільно-географічних особливостей формування та розвитку системи розселення Харківської області та розробці рекомендацій з її вдосконалення. Теоретико-методичні положення, викладені в дисертації, можуть бути використані при проведенні суспільно-географічних досліджень формування та розвитку систем розселення інших регіонів України.

Результати дисертаційного дослідження впроваджені при виконанні науково-дослідних робіт держбюджетного та госпрозрахункового фінансування, зокрема у науково-дослідних темах: «Розробка методів

просторового аналізу та прогнозу демографічного процесу й системи розселення регіону з метою оптимізації (на прикладі Харківської області)» (довідка № 0301-113 від 14. 06. 2018 р.), «Територіальне планування Харківської області на основі геодемографічного потенціалу» (довідка № 0301-115 від 14. 06. 2018 р.), «Суспільно-географічне обґрунтування виділення об'єднаних територіальних громад у Первомайському районі Харківської області» (довідка № 0301-115 від 14. 06. 2018 р.).

Результати дослідження можуть бути використані місцевими (міськими і районними) та обласними органами влади при розробці програм соціально-економічного розвитку міст та районів Харківської області. Зокрема, результати дисертаційного дослідження Кравченко К. О. використані Харківським регіональним фондом підтримки підприємництва (довідка № 01-18/58/1 від 14. 06. 2018 р.) та районними органами місцевого самоврядування, зокрема Первомайською (довідка № 01-32/206 від 13. 06. 2018 р.) і Великобурлуцькою (довідка № 02-18/126 від 13. 06. 2018 р.) районними радами Харківської області.

Ряд положень дисертаційного дослідження використовується при викладанні навчальних дисциплін «Основи суспільної географії», «Інформаційна географія та ГІС», «Інформатика з основами геоінформатики» (акт впровадження від 14. 06. 2018 р.). на кафедрі соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

4. Оцінка змісту дисертації, її завершеності та оформлення.

Загальна побудова дисертації Кравченко К.О. є логічною, дослідження є завершеним, про що свідчить отримання результатів відповідно до поставленої мети і наукових завдань. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальні висновки, що відображають результати дослідження, наведено на чотирьох сторінках.

У першому розділі *«Теоретико-методичні основи суспільно-*

географічного дослідження системи розселення регіону» проведено аналіз попередніх досліджень систем розселення (п. 1.1.1, с. 27-39, п. 1.1.2, с. 40-41) та поняттєво-термінологічного апарату дослідження регіональних систем розселення (п. 1.2, с. 42-52), обґрунтовано регіональну систему розселення як об'єкт дослідження суспільної географії (п. 1.2, с. 53-60, с. 66-67), сформульовано методику дослідження (п. 1.4, с. 74-88).

У другому розділі *«Формування системи розселення Харківської області»* визначено місце системи розселення Харківської області у національному вимірі (п. 2.1, с. 89-93), виявлено особливості формування та перспективи розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні та області (п. 1.2, с. 94-97,) проведено ретроспективний аналіз формування та розвитку регіональної системи розселення (п. 2.2, с. 97-100, п. 2.3, с. 101-121), визначено особливості сучасної розселенської структури Харківської області (п. 2.4, с. 122-126), проведено класифікацію міст Харківської області (п. 2.4, с. 127-130).

У третьому розділі *«Просторово-часові особливості системи розселення Харківської області. Проблеми та перспективи її розвитку»* представлено результати аналізу просторових особливостей системи розселення регіону (п. 3.1, с. 139-161), ІФВ-моделювання розселення населення та демографічних процесів в регіоні (п. 3.2, с. 162-170), визначення перспективних «точок росту» системи розселення Харківської області (п. 3.3, с. 170-176), групування міських соціогеосистем за результатами кластерного аналізу (п. 3.4, с. 177-181), моделювання міграційних процесів в Харківській області (п. 3.5, с. 182-188), SWOT-аналізу розвитку системи розселення області та рекомендації щодо її подальшого розвитку (п. 3.6, с. 188-191).

5. Дискусійні положення дисертаційного дослідження, зауваження та пропозиції.

Окремі положення дисертаційного дослідження *Кравченко К. О.* викликають зауваження або носять дискусійний характер.

1. Не можна погодитись із трактуванням сутності теорії розміщення

сільськогосподарського виробництва Й. Тюнена, про яку в дисертаційній роботі написано, що вона мала на меті «пошук оптимального розміщення міст в однорідному просторі» і «Тюненом втілено спробу моделювання та зонування систем розселення» (с. 28). Сутність моделі Й.Тюнена полягає у виявленні залежності спеціалізації земельних ділянок від географічного положення, віддаленості від міста.

2. Рис. 2.21. (с. 136) має назву «Типізація районів Харківської області за рівнем урбанізації та поселенською мережею». Однак, на ньому відображено два кількісних показники – частка міського населення та кількість населених пунктів міського типу, на основі яких можна здійснювати групування. Які якісні показники та критерії покладені в основу типізації?

3. Здійснена класифікація малих міст Харківщини за особливостями тенденцій соціально-економічного розвитку передбачає виділення групи міст «із значними темпами розвитку, які останні роки вирізняються збільшенням обсягу виробництва» (с. 130). При цьому не вказано, що мається на увазі під «останніми роками» (три, п'ять, сім років?) і про яке виробництво йдеться?

4. Не досить переконливим є пояснення причин і сутності демографічних процесів у 1970 році як обґрунтування виділення за схожими демографічними показниками кластеру, що включає 1970 рік та періоди 2008-2011 і 2012-2015 рр. Зокрема, в дисертації сказано, що 1970 рік «характеризується застійними явищами у економіці, що позначилось на демографічному розвитку» (с. 181).

5. Перелік чинників міграційної привабливості Харківського регіону у 20 столітті містить такий як «наявність та активне функціонування культурної сфери». Його назва є не досить коректною, з огляду на те, що людина перебуває в певному культурному середовищі від народження, формує в ньому свій світогляд, релігійність і т.п. Напевне в роботі мова йде про наявність закладів культури та надання культурних послуг міжрегіонального значення.

6. У SWOT-аналізі розвитку системи розселення Харківської області при визначенні слабких сторін виділено «периферійне положення

Харківської області по відношенню до столиці України» (с.189) . Географічне положення Харківської області не характеризується як периферійне, адже м. Харків є одним із субрегіональних громадських центрів України.

7. Робота містить граматичні та стилістичні помилки (наприклад, «умовного розчленування розселення» (с.42), «згідно роботам» (с. 62), «зазначені населені пункти мають від 6 міських поселень» (с. 136) тощо.

Разом з тим висловлені зауваження та побажання слід розглядати як шляхи подальшого розвитку обраного дисертанткою напряму суспільно-географічних досліджень регіональних систем розселення.

6. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях.

Основні наукові положення дисертації апробовані на науково-практичних конференціях різного рівня. Результати дисертаційного дослідження відображено у 30 наукових працях, у тому числі 9 статтях опублікованих у наукових фахових виданнях України, 17 тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та 3 публікаціях в інших виданнях. Опубліковані праці загальним обсягом 10,3 д.а., з яких 7,06 д.а. належить автору особисто, достатньою мірою відображають основні наукові положення і висновки дисертації. З наукових публікацій, які видані у співавторстві, використані лише ті положення, розробка яких належить особисто автору.

7. Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації.

Зміст автореферату є ідентичним зі змістом основних положень дисертаційного дослідження. Винесені до нього положення є основними.

8. Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» та нормативних актів МОН України.

Дисертаційна робота *Кравченко К. О.* відповідає вимогам, зокрема відповідних пунктів «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р.

№ 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р.) щодо дисертаційних робіт, які представляються на здобуття наукового ступеня кандидата наук, інших нормативних актів МОН України та паспорту спеціальності 11.00.02 – економічна та соціальна географія.

9. Загальний висновок.

Дисертація *Кравченко Катерини Олександрівни «Суспільно-географічні особливості формування та розвитку системи розселення Харківської області»* присвячена актуальній темі, має наукове та практичне значення, містить нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретне завдання – виявлення суспільно-географічних особливостей формування і розвитку системи розселення Харківської області та розробка рекомендацій для переходу до поліцентричної моделі регіонального розвитку. Дисертація є завершеним самостійним науковим дослідженням, а її авторка – *Кравченко Катерина Олександрівна* – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія.

Офіційний опонент:

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної та соціальної географії
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Н. І. Мезенцева

26.10.2018р.

О. С. Маркотюк